

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования «Барановичский государственный университет»

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования
«Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина»

**СПЕЦИАЛИСТ XXI ВЕКА:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ
КОМПЕТЕНТНОСТЬ**

Сборник материалов V Международной
научно-практической конференции

(Барановичи, 20—22 октября 2016 года)

Барановичи
БарГУ
2016

Включены материалы докладов V Международной научно-практической конференции «Специалист XXI века: психолого-педагогическая культура и профессиональная компетентность» по актуальным проблемам следующих научных дисциплин и направлений: психология, педагогика, филология, лингвистика и методика преподавания иностранных языков, человек в обществе, организация здоровьесбережения, обучение, воспитание и развитие дошкольников.

Адресовано преподавателям и студентам учреждений высшего образования, магистрантам, аспирантам.

Редакционная коллегия:

А. В. Никишова (гл. ред.), А. В. Прадун, Н. Ф. Захарченя (отв. секретари),
Е. А. Клещёва, Е. Ф. Нестер, К. С. Тристеня, А. В. Демидович, Е. И. Белая, О. Н. Фенчук,
И. В. Пинюта, А. А. Савко

Рецензенты:

доктор психологических наук, профессор Я. Л. Коломинский,
кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры русской и зарубежной литературы учреждения
образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы» О. Е. Панькова

лекаваць, багамол — багамалец, рылаты — рыласты, пастушыны — пастухоўскі, лісцяны — лісцяны, стыгма — стыгмат і інш. [12].

Калі размеркаваць варыянты паводле характару іх адносін да літаратурнай нормы, то можна вылучыць некалькі груп такіх моўных фактаў:

1) варыянты, што выходзяць за межы літаратурнай нормы: *бруштын (буриштын), салаш (шалаш), гіранічны (іранічны), чарэсня (чарэшня), квасоля (фасоля)* і інш. [13];

2) варыянты, якія прымаюцца літаратурнай нормай і не адрозніваюцца ва ўжыванні якой-небудзь стылістычнай афарбоўкай: *змоўчаць — змаўчаць, высакароднасць — высакародства, настурка — настурцыя, цараваць — царстваваць* і інш. [14];

3) варыянты, якія знаходзяцца на мяжы літаратурнай мовы, яны стылістычна пазначаны і ўжываюцца ў вусных разнавіднасцях мовы: *камiны — комины, каўняры — каўнеры, мары — моры, балаты — балоты* і інш. [15].

Заклучэнне. Варыянтнасць — гэта параджэнне аб'ектыўных законаў развіцця моўнай сістэмы, выяўленне яе дынамічнасці, своеасаблівага форма эвалюцыі мовы. Варыянты існуюць на ўсіх моўных узроўнях. Нормы, заснаваныя на выбары варыянтаў, маюць, як правіла, верагоднасны характар, гэта значыць патрабуюць ад носьбіта мовы свядомага стаўлення да рэкамендацый, уліку задумы, намераў і характару зносін, іх мэт і магчымых вынікаў. Лічым, што, каб ад заканамерных вар'іраванняў моўных сродкаў адрозніваць памылкі, ці ненарматыўныя варыянты, трэба ведаць норму.

Спіс цытуемых крыніц

1. Горбачевіч К. С. Вариантность слова и языковая норма. Ленинград : Наука, 1978. 120 с.
2. Тамашэвіч Т. І. Культура і тэхніка маўлення. Гродна : ГрДУ, 2003. 137 с.
3. Лукашанец А. А. Беларуская мова ў сучасным свеце // Польша: літаратурна-мастацкі і грамадска-палітычны часопіс. 2010. № 9. С. 138—151.
4. Горбачевіч К. С. Изменение норм русского литературного языка. Ленинград : Наука, 1971. 123 с.
5. Абабурка М. Культура беларускай мовы. Мінск : Выш. шк., 1994. 122 с.
6. Горбачевіч, К. С. Вариантность слова и языковая норма. С. 49.
7. Тамашэвіч, Т. І. Культура і тэхніка маўлення. С. 9.
8. Лепешаў, І. Я. Асновы культуры мовы і стылістыкі: практыкум : вучэб. дапаможнік. Мінск : Універсітэцкае, 1989. 207 с.
9. Малько Г. І. Руска-беларуская інтэрферэнцыя ў перыядычным друку Рэспублікі Беларусь (лексічны і граматычны ўзроўні) : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01; 10.02.02; 26.03.2004. Мінск, 2004. 20 с.
10. Горбачевіч К. С. Изменение норм русского литературного языка. С. 9.
11. Шкраба І. Р. Варыянтнасць у сучаснай беларускай мове. Мінск : ТАА «Асар», 2004. 120 с.
12. Там жа.
13. Там жа.
14. Там жа.
15. Там жа.

УДК 37.016:808.5

Ю. Б. Храпік

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Гімназія № 5 г. Баранавічы», Баранавічы

ФАРМІРАВАННЕ ВЫМАЎЛЕННЫХ УМЕННЯЎ І НАВЫКАЎ НА ўРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ў ПЕРШЫМ КЛАСЕ

Уводзіны. Камунікатыўная культура найперш праяўляецца ў нарматыўнай дакладнасці мовы малодшых школьнікаў, яе адпаведнасці патрабаванням на першапачатковым этапе навучання, якія ўключаюць захаванне нормаў вымаўлення, націску, слова- і формаўжывання, пабудовы словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў. Авалоданне формамі вуснай і пісьмовай мовы, асэнсаванне норм літаратурнай мовы павінна адбывацца на ўсіх узроўнях моўнай сістэмы — вымаўленчым, лексічным, граматычным.

Фарміраванне навыкаў літаратурнага вымаўлення — працяглы працэс, які патрабуе ад настаўніка метадычнай паслядоўнасці. Пачынаецца гэты працэс найперш з вывучэння вуснай мовы вучняў, устанавлення прычын тыповых вымаўленчых памылак (напрыклад, памылкі, выкліканыя фанетычнай інтэрферэнцыяй, няведаннем норм беларускага літаратурнага вымаўлення, слаба развітым моўным слыхам вучняў, пранікненнем у мову дыялектных асаблівасцей).

Засваенне беларускай мовы малодшымі школьнікамі забяспечвае іх важнейшую патрэбнасць — камунікатыўную. Руская і беларуская мовы, з'яўляючыся блізкароднаснымі, маюць аднолькавую лінгвістычную сістэму, пэўную колькасць агульнай лексікі, інтанацыйнае падабенства. З аднаго боку, гэта палягчае працэс асэнсаванага ўспрымання беларускай мовы, а з другога — стварае перашкоды пры ўспрыманні беларускага маўлення рускамоўнымі вучнямі.

Ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму патрабуецца абвостраны слых, здольны адрозніваць акустычна блізкія з'явы, таму вымаўленчыя навыкі павінны выпрацоўвацца на ранніх этапах навучання.

Навучанне маўленчай дзейнасці на другой мове — складаны і працяглы працэс. Сярод фактараў, якія забяспечваюць яго паспяховаць, трэба адзначыць наяўнасць маўленчага асяроддзя, актыўную маўленчую пазіцыю самаго вучня, суаднесенасць навучання маўленню з адпаведным сензітывым перыядам развіцця асобы.

Вывучэнне беларускай мовы ў першым класе — надзвычай адказны і важны перыяд, таму што ад характару знаёмства вучняў з беларускай мовай залежыць іх стаўленне да вывучэння мовы ў далейшым.

Асноўная частка. Спрыяльным перыядам для развіцця фанематычнага слыху і вымаўленчых навыкаў даследчыкі называюць узрост ад 5 да 7 гадоў.

Развіццё маўленчага слыху, фарміраванне вымаўленчых навыкаў вучняў ва ўстановах сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання пачынаюцца з першага класа (вусны курс беларускай мовы).

Для вучняў, якія авалодваюць беларускай мовай як другой, неабходным з'яўляецца маўленча-слыхавы трэнажор, які заключаецца ў выразным артыкуляванні спецыфічных беларускіх гукаў [дж], [дз], [р], [ц'], [г], [ў] як у ізаляваным выглядзе, так і пры чытанні асобных слоў з мэтай удасканалення маўленчага слыху.

Фарміраванне вымаўленчых навыкаў у першым класе арганізоўваецца ў тры этапы. Яно пачынаецца са знаёмства з вымаўленнем асобных спецыфічных гукаў. Малодшыя школьнікі знаёмяцца з асаблівасцямі вымаўлення гэтых гукаў, вучацца вызначаць іх у слове, вымаўляць асобна, у складзе. На другім этапе фарміравання вымаўленчых навыкаў з дапамогай спецыяльна падабранага дыдактычнага матэрыялу адпрацоўваецца вымаўленне гукаў у словах, словазлучэннях, сказах. Мэтазгодным з'яўляецца выкарыстанне вершаў, скорогаворак, забаўлянак і інш., да якіх прапанована заданні на ўдасканаленне правільнага вымаўлення беларускіх гукаў. Трэці этап выпрацоўкі вымаўленчых навыкаў заключаецца ў выяўленні недахопаў пры вымаўленні вывучаных гукаў, аўтаматызацыі іх вымаўлення, ажыццяўленні сама- і ўзаемакантролю вымаўленчых навыкаў плыні маўлення.

Аб'ектам увагі настаўніка і вучня павінны стаць і пытанні фонікі як навукі аб мастацтве гукавой арганізацыі маўлення. У працэсе аналізу паэтычных твораў беларускіх майстроў слова звяртаецца ўвага найперш на мілагучнасць выказвання, лёгкасць успрымання.

Фарміраванне вымаўленчых уменняў і навыкаў арганізуецца шляхам выкарыстання самых разнастайных метадаў навучання, якія рэалізуюцца праз прыёмы. Аднак, як слухна адзначае В. А. Ляшчынская, «варта падкрэсліць неабходнасць і мэтазгоднасць выбару і перавагу выкарыстання пэўных метадаў навучання і прыёмаў іх рэалізацыі з выпрацаванага метадыкай і рэалізаванага на практыцы іх арсенала ў адпаведнасці з этапам працы на ўроку, мэтай і матэрыялам» [1, с. 51].

На этапе ўзнаўлення ведаў і замацавання ўменняў і навыкаў карысным будзе выкарыстанне артыкуляцыйна-слыхавога, імітацыйна-супастаўляльнага і інфармацыйнага метадаў.

Па меркаванні М. Р. Яленскага, артыкуляцыйна-слыхавы метад, сутнасць якога заключаецца ў фарміраванні ў вучняў аўтаматызаванай артыкуляцыі, садзейнічае развіццю правільнага акустычнага ўспрымання гукаў беларускай мовы, асабліва ў параўнанні з рускай. Вучні артыкулююць услед за настаўнікам ці адным з вучняў, засяроджваюць увагу на размяшчэнні актыўных органаў маўлення, напрыклад, языка пры вымаўленні [ч], як у беларускай мове, і [ч'], як у рускай [2].

Часткай, элементам артыкуляцыйна-слыхавога метаду даследчыкі лічаць імітацыйна-супастаўляльны метад, які карысны пры неабходнасці работы з пэўнымі вучнямі (як правіла, тымі, хто ў пачатковай школе не выпрацаваў навыкаў вымаўлення ізаляваных гукаў і асобных гукаў у марфеме, слове). З імі яшчэ адным спосабам — перайманнем узорнага вымаўлення — ажыццяўляецца дыферэнцаванае навучанне, карэкцёрка маўлення вучняў. Імітацыйна-супастаўляльны метад рэалізуецца з дапамогай прыёмаў аналізу і сінтэзу, супастаўлення і параўнання ўзорнага і ўласнага вымаўлення, што спрыяе асэнсаванню, усведамленню маўлення і яго правілаў.

Вучням пачатковых класаў асабліва падабаюцца ролевыя гульні, таму ўключэнне фрагментаў гульні «Вы дыктар на тэлебачанні», «Вы адзін з вядучых радыёстанцыі» з заданнямі прачытаць верш на беларускай мове, праспяваць беларускую песню, разыграць невялікую інсцэніроўку будзе стымулам да падрыхтоўкі вучнямі сваіх выступленняў дома. Асабліва паспяхова ідзе выкананне заданняў, калі настаўнік на ўроку выкарыстоўвае бутафорскія прадметы: для вядучага — імітаваны экран тэлевізара, для артыста — мікрафон. Прыхільна сустракаюць вучні заданні тыпу: возьміце інтэрв'ю ў аднакласніка (часцей узор падае настаўнік); прынясі на ўрок беларускай мовы слова, значэнне якога даведаўся нядаўна; пералічыце словы, значэнне якіх вы хацелі б патлумачыць сваім блізкім, і інш.

Імітацыйна-супастаўляльны метад асабліва карысны пры фарміраванні акцэнталагічных і інтанацыйных навыкаў. Найбольш эфектыўным пры фарміраванні акцэнтацыйных навыкаў лічыцца такія прыёмы, як аналітычная гутарка, пошук акцэнтнай заканамернасці, супастаўленне, лексічная работа ў комплексе з лінгвістычным аналізам слова, узор вымаўлення і выпраўленне акцэнтацыйных памылак. Урокі, на якіх націску ў словах будзе ўдзелена вялікая ўвага, прадугледжваюць і падбор матэрыялу, улік максімальнай ужывальнасці слова ў звязнай мове, аналіз, устаўленне сувязі з вядомымі ўжо фактамі, супастаўленне акцэнтных з'яў у блізкароднасных мовах [3].

Настаўніку важна навучыць школьнікаў адрозніваць вымаўленне беларускіх і рускіх слоў з розным націскам, але блізім гукавым складам, напрыклад: вусы — усы, галаву — голову і інш.; дабіцца грунтоўнага засваення акцэнтацыйнай нормы вымаўлення ўласнабеларускіх слоў праз пашырэнне актыўнага лексічнага запasu вучняў; паказаць ролю націску ў словах, акцэнтаваўшы ўвагу на тым, як націск мяняе значэнне слова, напрыклад: па'ра — пара', му'ка — мука', па'лкі — палкі' і інш.

Выпрацоўка ў вучняў вымаўленчых навыкаў праходзіць часцей з выкарыстаннем такіх метадычных прыёмаў, як дэманстрацыя арфаэпічнага ўзору, выпраўленне моўных памылак, канстатацыя нормы, аналітычная гутарка, двухмоўнае супастаўленне і інш. Пажадана на кожным уроку праводзіць маўленчую размінку з уключэннем заданняў

тыпу: параўнаць словы ў парах і сказаць, якое гучыць на рускай мове, а якое на беларускай; пачуць і паўтарыць толькі беларускія словы; настаўнік называе словы на рускай мове, вучні — на беларускай і наадварот; суаднесці беларускія словы і іх значэнні; дапоўніць сказ беларускім словам; выбраць з шэрагу прапанаваных патрэбнае па значэнні слова; развіць сказ беларускім словам і інш.

Фарміраванне правільнага ўспрымання і разумення беларускай мовы пры слуханні і чытанні забяспечваецца сістэматычнай працай над тэкстамі, у працэсе якой вучні павінны не толькі дасягнуць разумення ўспрынятага, але авалодаць спецыяльнымі спосабамі дзейнасці, якія забяспечваюць гэтае разуменне.

У першым класе фарміруецца таксама ўменне правільна і дакладна ўжываць словы пры канструяванні сказаў па ўзоры, адказваць на пытанні словамі з пытання, адэкватна рэагаваць на пытанне сцверджаннем ці адмаўленнем.

Заклучэнне. Фарміраванне вымаўленчых навыкаў на ўроках мовы — складаная праблема, якая патрабуе штодзённай увагі настаўніка, метадычнай паслядоўнасці і мэтанакіраванасці. Урокі вуснага моўнага курсу павінны вырашаць складаныя для дзіцяці праблемы, звязаныя з засваеннем беларускай мовы ў рускамоўнай школе.

Спіс цытуемых крыніц

1. Ляшчынская В. А., Шведава З. У. Методыка выкладання беларускай мовы : вучэб. дапаможнік. Гомель : Гом. дзярж. ўн-т імя Ф.Скарыны. 171 с.
2. Яленскі М. Р. Метады і прыёмы фарміравання вымаўленчых навыкаў // Выкладанне беларускай мовы і літаратуры : кн. для настаўніка / пад рэд. М. А. Лазарука. Мінск : Народная асвета, 1983. С. 27—45.
3. Ляшчынская В. А. Аб засваенні акцэнталагічных норм беларускай мовы // Вывучэнне беларускай мовы і літаратуры ў школе / пад рэд. М. А. Лазарука. Мінск : Народ. асвета, 1988. С. 30—34.

УДК 37.016:808.5

С. К. Якубоўская

Раённы аддзел адукацыі, Ляхавічы

ВЫКАРЫСТАННЕ ІНАВАЦЫЙНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ У ПРАЦЭСЕ ФАРМІРАВАННЯ КАМУНІКАТЫўНАЙ КАМПЕТЭНТНАСЦІ ВУЧНІЎ У ШКОЛЕ

Уводзіны. Развіццё звязнай мовы вучняў — гэта не толькі задача настаўнікаў беларускай і рускай моў, але і ўсіх настаўнікаў, якія выкладаюць школьныя прадметы. Таму цэнтральнай задачай усіх педагогаў з'яўляецца фарміраванне і ўдасканаленне маўленчых здольнасцей і аналітыка-сінтэтычных практычных уменняў і навыкаў у іх асноўных відах — аўдзіраванні, вымаўленні, чытанні, пісьме.

Аналітыка-сінтэтычная моўная і практычная маўленчая дзейнасць школьнікаў метадыстамі разглядаецца як «сродак мэтанакіраванага развіцця інтэлекту і маўленчых механізмаў дзяцей і падлеткаў; як дзейнасць, якая з дапамогай дыдактычных сродкаў садзейнічае выпрацоўцы нормаў літаратурнага вымаўлення і правапісу, стымулюе ўзбагачэнне слоўніка і граматычнага ладу мовы вучняў, фарміруе ўменне ўспрымаць і ствараць звязныя тэксты, разнастайныя па стылістычнай і жанравай прыналежнасці, структурна-моўнай арганізацыі мэтанакіраванасці, паўнаце і дакладнасці выражэння думкі» [1, с. 84].

Вучоныя засяроджваюць усё большую ўвагу на тым, што прадуктыўная творчая дзейнасць школьнікаў паспяхова забяспечваецца толькі тады, калі вучні актыўна ўдзельнічаюць у маўленні і працэсе пазнання. Нярэдка засваенне праграмага матэрыялу стрымліваецца недастатковай сфарміраванасцю ў школьнікаў менавіта моўных і маўленчых агульнаадукацыйных аналітыка-сінтэтычных уменняў і навыкаў. Практыка школьнага навучання пераконвае ў тым, што вырашыць важныя задачы па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнтнасці вучняў толькі на ўроках беларускай мовы і літаратуры і рускай мовы і літаратуры не ўяўляецца магчымым. Таму ў адукацыйны працэс эфектыўным будзе ўключэнне метадаў і прыёмаў інавацыйных тэхналогій [2].

Асноўная частка. Аналіз выкарыстання настаўнікамі элементаў інавацыйных тэхналогій у працэсе выкладання дысцыплін розных кірункаў пацвярджае, што ў школьным навучанні адсутнічае пераемнасць: настаўнікі пачатковых класаў часцей выкарыстоўваюць элементы гульнівых тэхналогій, тэхналогіі творчага рашэння вынаходніцкіх задач, развіцця крытычнага мыслення праз чытанне і пісьмо; настаўнікі старшых класаў робяць акцэнт на выкарыстанне інфармацыйных і камп'ютэрных тэхналогій, тэхналогіі інтэрактыўнага навучання, праблемага навучання, праектнай тэхналогіі і інш.

Аднак настаўнікі, якія працуюць у сярэдніх і старшых класах, павінны ўлічыць, што, напрыклад, сістэма правілаў, распрацаваная прыхільнікамі тэхналогіі творчага рашэння вынаходніцкіх задач, па якіх павінен працаваць і працаваў настаўнік пачатковых класаў, мэтанакіраванае выкарыстанне спецыфічных метадаў і прыёмаў: метады факальных аб'ектаў, эўрарытм, прагназаванне, сінектыка, метады «мазгавога штурму» і інш. — садзейнічаюць актывізацыі творчага мыслення вучняў незалежна ад этапу навучання ў школе.